

9. Масол. Л. М. Мистецтво: підруч. для 3 кл. загальноосвіт. навч. закл. / Л. М. Масол, О. В. Гайдамака, Н. В. Очеретяна. - К.:Генеза, 2014. – 144 с.: іл.
10. Навчальні програми для 1-4 класів [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli>.
11. Резніченко М. І. Образотворче мистецтво : підруч. для 4 кл. / М. І. Резніченко, С. К Трач. - Тернопіль. : Навчальна книга - Богдан, 2015. - 152 с. : іл.
12. Словник української мови [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://sum.in.ua/p/4/627/1>.

УДК 373.3.011.3.015.311-051:17.022.1

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ІМІДЖУ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Юлія Григорівна Кулімова,

*кандидат педагогічних наук, асистент кафедри початкової освіти,
природничих і математичних дисциплін та методик їх викладання
Полтавського національного педагогічного університету
імені В. Г. Короленка*

Анотація. У статті здійснено огляд наукових досліджень формування педагогічного іміджу сучасного вчителя в контексті освітнього процесу в початковій школі. Розкрито дослідження вітчизняних та зарубіжних науковців щодо тлумачення терміну «імідж» та «педагогічний імідж». У статті наголошується, що педагог є центральною фігурою в організації освітнього процесу, і саме від його професійної майстерності, внутрішнього «Я», зовнішнього вигляду та вміння використовувати вербальні та невербальні засоби, залежить успіх педагогічної взаємодії в початковій школі.

Ключові слова: емпатія, імідж, педагогічна іміджологія, педагогічний імідж, функції іміджу.

Abstract. The article gives an overview of scientific studies of the formation of the pedagogical image of a modern teacher in the context of the educational process in elementary school. The research of domestic and foreign scholars on the interpretation of the terms «empathy», «image», «pedagogical image», «pedagogical image» etc. The article presents an analysis of various types of pedagogical image: personal, perceived, mirror, flow and desirable. The author notes that the structure of the teacher's image is a policomponent, and its main components are: internal self, the use of verbal and nonverbal means of communication and the appearance of the teacher. The

importance of the teacher's communicative competence in creating his pedagogical image is substantiated, since the lack of a culture of pedagogical communication or its low level often leads to conflict situations, tensions between the teacher and the student team. The main types of effective teacher communication are: active, passive and empathic listening. The article also notes that the teacher is a central figure in the organization of the educational process, and it is from his professional skills, the inner self, the appearance and the ability to use verbal and nonverbal means, the success of the pedagogical interaction in the elementary school depends. Prospects for further research we consider the development of scientific and methodological provision of the professional training of future teachers of the initial level of education on the basis of a competent approach and the formation of its image characteristics.

Key words: empathy, image, pedagogical imageology, pedagogical image, functions of image.

SOCIAL AND PEDAGOGICAL BASES OF IMAGE FORMATION AMONG MODERN PRIMARY SCHOOL TEACHER

Julia Grigoryevna Kulimova

У силу сучасних соціально-політичних, економічних, культурних та екологічних умов вітчизняна система освіти опинилася в складному становищі. У зв'язку з цим особливого значення набуває формування професійної майстерності вчителя та його готовності до швидкого та ефективного вирішення фахових завдань. Так, однією з важливих якостей сучасного вчителя є його педагогічний імідж, який виступає запорукою стійкості освітньо-виховного процесу та гарантією успішності самого вчителя. У зв'язку з цим актуалізується роль нової галузі теоретико-прикладного знання – іміджології. Об'єктивними умовами актуалізації якої є: нерозробленість основних умов і закономірностей формування іміджу сучасного вчителя, а також використовуваних при цьому засобів і методів [5, с. 52].

Метою статті є висвітлення соціально-педагогічних основ формування іміджу сучасного вчителя початкової школи.

Теоретико-методологічною основою дослідження стали філософські, соціально-психологічні та педагогічні концепції вітчизняних і зарубіжних авторів, що склали гносеологічне ядро нашої статті. До таких ми відносимо праці А. Адлера, А. Бодалева, А. Калюжного, К. Левіна, Р. Максимової, К. Роджерса, З. Фрейда, В. Шепеля та ін. Так, В. Шепель вважається автором гуманітарної

концепції іміджу, яка відповідає усім сучасним вимогам реформування початкової освіти, психолого-педагогічні теорії. А. Бодалева та Р. Максимової стали фундаментом проблеми пізнання людини людиною, соціального сприйняття індивідуальних і вікових особливостей особистості, а праці К. Роджерса, К. Левіна та З. Фрейда дозволили дослідити природу і поведінку людини в суспільстві.

Проведений аналіз наявних досліджень показує, що термін «імідж» вживається в різноманітних значеннях:

- зовнішній вигляд, образ, зовнішність людини;
- живе, наочне уявлення про когось чи щось, що виникає в уяві чи думках;
- форма сприйняття свідомістю явищ об'єктивної дійсності, відтворення свідомістю предметів і явищ зовнішнього світу [4];
- відображення в психіці людини у вигляді образу тих чи інших характеристик, або сукупності ідеальних невидимих характеристик об'єкта певного [12, с. 89].

З усіх різноманітних тлумачень поняття «імідж» нам найбільш імпонує визначення А. Калюжного: «імідж – образ, уявлення, отримане методом асоціацій, що наділяє об'єкт додатковими цінностями, які не мають підстав в реальних властивостях самого об'єкта, але володіють соціальною значимістю для сприймання цього об'єкта» [6]. Так, імідж вчителя не є калькою, розробленою в найдрібніших деталях, а являє собою враження, вироблене педагогічною, учнівською та батьківською громадськістю, який характеризується певним емоційним забарвленням, що складається на основі зовнішнього вигляду вчителя, його звичок, манер, характеру, вчинків і т.д. [5, с. 47].

Доведено, що імідж вчителя визначає його місце в структурі суспільних, фахових та особистісних стосунків. Виділяють такі функції іміджу:

- ціннісні (особистісного зростання, комфортизації міжособистісних стосунків, психотерапевтична);
- технологічні (виокремлення кращих особистісно-ділових якостей, міжособистісної адаптації, затемнення негативних характеристик, організації уваги, подолання вікових рубежів);
- інші (психологічного захисту, соціального тренінгу, соціально-психологічного впізнавання, ілюзорно-компенсаційна) [2, с. 14-15].

Виокремлюють декілька можливих видів педагогічного іміджу:

1. Особистісний імідж – є поєднанням внутрішніх і зовнішніх факторів, які задають його складові (самоімідж і необхідний імідж) [6, с. 16].

2. Сприйманий імідж – це те, як бачать педагога оточуючі. Природно, що ця точка зору може відрізнятися від попередньої. Вчитель може не знати, як реально до нього ставляться, тому даний тип іміджу стосується ідентифікації його особистості з обраним педагогічним фахом.

3. Дзеркальний імідж – притаманний уявленню вчителя про себе та про школу, в якій він працює. Недоліком такого варіанту іміджу є мінімальне врахування сторонньої думки та відсутність самокритики.

4. Поточковий імідж – характерний для погляду з боку, тобто погляду сторонніх людей. Проте, часто недостатня поінформованість, нерозуміння й упередження спричинюють плітки та домисли, які також формують імідж.

5. Бажаний імідж – відтворює те, до чого прагне вчитель початкової школи. Він пояснюється намаганням особистості викликати певну психологічну готовність в оточуючих діяти певним чином щодо неї. Цей імідж є особливо важливим для молодих вчителів, які тільки розпочали свою педагогічну діяльність [2, с. 17-18].

Структура іміджу вчителя є полікомпонентною [8]. Його головними складовими визначено такі:

– внутрішнє «Я» (внутрішній образ учителя, що відповідає обраному фаху та виявляється в його професійній культурі й мисленні, емоційності та творчому настрої, привабливості й вишуканості, внутрішній стійкості, гідності, мобілізації тощо);

– використання вербальних і невербальних засобів спілкування (жести, міміка, пантоміміка, інтонація, магія слова та темпоритм мовлення педагога мають привертати увагу учнів до нього, викликати довіру і налаштовувати їх до активної взаємодії);

– зовнішній вигляд учителя (засвідчує ціннісні риси, які в гармонійному поєднанні з педагогічним артистизмом створюють позитивний образ учителя, сприяють формуванню гарного враження і репутації, допомагають виявити себе не тільки привабливою людиною, але й чудовим педагогом) [8].

Звичайно, зовнішній вигляд залежить від кожної особистості. Але не варто забувати, що вчитель – це зразок для наслідування, тому його зовнішній вигляд має бути бездоганним у всьому. Безперечно, набагато важливішим вважається інтелект, але все ж

одяг визначає те, що про педагога подумують його вихованці та колеги та яке враження про нього у них складеться.

Як зазначав А. Дістервег, «...учитель повинен свідомо йти в ногу із сучасністю, проймається й надихатися силами, що пробудилися в ній. Жалюгідна кожна людина, що відстала від свого часу; поява ж учителя, який сам живе в минулому, викликає лише співчуття всіх людей, які живуть в ногу з часом й мислять суголосно зі своїми сучасниками» [3, с. 16]. Тому, постаючи перед класом, учитель має бути впевнений, що виглядає гідно й сучасно. Тому, у зовнішньому вигляді вчителя (зокрема й одязі) має відбиватися його статус, адже між учнями й учителем має дотримуватися певна дистанція. Це передбачає бездоганність у кожній деталі: акуратна зачіска, незухвалий одяг, начищене взуття, неясковий макіяж, елегантність тощо. Також важлива міра: нічого не повинно бути «занадто», якщо лише відсутність міри не є способом привернути до себе увагу та «запам'ятатись» [8].

Важливе значення у формуванні педагогічного іміджу надавав А. Макаренко: «Я повинен бути естетично виразним, тому я жодного разу не вийшов з непочищеними чобітьми або без пояса. Я теж повинен мати якийсь шик, у міру сили та змоги, звичайно. Я не допускав у клас учителя, якщо він був неохайно одягнений...» [10, с. 34]. А також: «Я теж повинен бути таким радісним, як колектив. Я ніколи не дозволяв собі мати сумне обличчя. Навіть коли в мене були неприємності, коли я хворий, я повинен уміти не виявляти цього перед дітьми» [10, с. 23]. Отже, потрібно розумно враховувати вимоги моди, створюючи свій зовнішній вигляд, і дотримуватися правила: бути одягненим, за можливістю, якомога більш елегантно та сучасно.

Імідж сучасного вчителя являє собою досить складний феномен, в якому переплетені різноманітні фактори, які мають прийматися до уваги, оскільки сприйняття педагога також відбувається на багатьох пізнавальних каналах, і кожен з них потребує особливої уваги. Безперечно головним елементом іміджу вчителя є його комунікативна складова, яка є результатом свідомого педагогічного впливу та частиною його професійного успіху.

Відомо кілька принципів побудови ефективного іміджу сучасного вчителя початкової школи: формування іміджу педагога на основі важливої прямої інформації (свідомої чи несвідомої); створюючи свій імідж, вчителю слід більшою мірою впливати на підсвідомість людей, ніж на їх свідомість, яка є більш стійкою [11]. Так, ідеальний імідж має представляти точку зору оточуючих на

ідеал педагога, що являє собою реальний образ наявних у нього характеристик із його сильними і слабкими сторонами. Отож, вчителю варто не стільки розвинути вміння пред'являти себе, скільки вміння бачити і оцінювати себе і оточуючих, важливо усвідомити те, що метою розвитку та формування педагогічного іміджу є не виховання актора чи педагога в масці, а вчителя з якостями актора, творця, які повинні виявлятися у залежно від розв'язуваних педагогічних завдань [12, с. 101].

Важливу роль у створенні іміджу вчителя відіграє рівень його комунікативної компетентності, адже відсутність культури педагогічного спілкування або її низький рівень нерідко призводять до конфліктних ситуацій, напруженості у відносинах між педагогом і учнівським колективом. Основними моральними нормами, на яких мають ґрунтуватися взаємовідносини вчителя із школярами, є: повага гідності кожного учня, довіра й уважне ставлення до їхнього внутрішнього світу, душевна чуйність і доброзичливість. Професійно грамотне педагогічне спілкування можливе за допомогою сформованих перцептивних вмінь, тобто вміння правильно оцінювати емоційний стан за виразом обличчя учня, його жестами, мовою чи діями. Існують два взаємопов'язаних види соціальної перцепції: власне перцептивний (сприйняття і слухання дитини або іншої людини) і емпатійний (особлива чутливість до дитини, співпереживання і співчуття іншому). Процес налагодження ефективної соціально-психологічної атмосфери у шкільному класі забезпечує наявність у вчителя культури слухання. Проте, численні дослідження показують, що більшість педагогічних працівників не володіють в достатній мірі цими навичками [13, с. 72]. Розрізняють декілька видів слухання: активне, пасивне та емпатійне. Так, активне слухання – вид слухання, коли на перший план виступає відображення інформації, її уточнення тощо [9, с. 301].

Існують продуктивні способи активного слухання:

1. Перефразування: вчитель має «повернути» учневі його висловлювання, сформулювавши їх своїми словами [10]. Ця техніка дозволить учням уточнити те, як їх зрозумів вчитель, і наштовхнути на розмову про те, що в їх словах здається вчителю найбільш важливим.

2. Резюмування: відтворення слів учнів у скороченому вигляді, коротке формулювання найголовнішого та підбиття підсумків [5]. Техніка є ефективною, якщо спілкування затяглося, йде по колу або виявилось в глухому куті, адже резюмування дозволяє не витратити

час на зайві розмови і може бути дієвим способом продуктивно закінчити розмову.

3. Розвиток ідеї: робиться спроба вивести з обговорення логічний наслідок, висунути припущення про причини почутого [7]. Техніка дозволить уточнити сенс сказаного, швидко просунути в бесіді вперед, дає можливість отримати інформацію без прямих запитань.

Пасивне слухання – уміння педагога дати зрозуміти учневі, що його слухають, розуміють і готові підтримати. Краще за все при цьому діють так звані «угу-реакції»: «так-так», «угу-угу», «звичайно», кивання головою тощо. Якщо вчитель буде уважно слухати учня та не втручатиметься в його висловлювання, то, виговорившись, дитина заспокоїться, і позбудеться негативних емоцій [6]. Головне в цьому:

1. Не мовчати, тому що глухе мовчання у будь-якої людини викликає роздратування.

2. Не ставити уточнюючих питань, тому що це тільки викличе у відповідь емоційний вибух.

3. Не говорити: «заспокойся, не хвилюйся, усе буде добре. Іноді варто щиро «підлаштуватися» до дитини (повторювати її слова чи рухи) [6].

Емпатичне слухання дозволяє вчителю зрозуміти та пережити ті почуття, які переживає учень, відобразити їх, зрозуміти емоційний стан та розділяти його. В такому випадку не варто давати порад, оцінити оратора, критикувати та повчати його [5]. Емпатичне слухання дозволяє досягти високого рівня взаєморозуміння між вчителем та школярами та нейтралізувати наявну у педагогічних працівників схильність до оцінки, яка часто стає причиною комунікативних бар'єрів (упередження, недовіра, відсутність почуття гумору тощо). При використанні цього методу бажано дотримуватися таких правил:

– варто забути про свої проблеми та звільнитися від власних переживань;

– реагуючи на слова школярів, варто в точності відобразити переживання, почуття, емоції, які стоять за їх висловлюванням;

– необхідно тримати паузу, адже після реакції педагога, дитині може знадобитися час подумати, щоб розібратися у своїх переживаннях;

– дана методика має застосовуватися тільки в тому випадку, коли учень сам хоче поділитися своїми переживаннями [11].

Одним з різновидів комунікації між вчителем і учнем є спір. Зазвичай, спір не вважається загальноприйнятим та прийнятним у освітніх відносинах, проте висока культура ведення діалогу вчителя може зробити його ефективним інструментом налагодження довірливих відносин та створення активної педагогічної взаємодії. Культура суперечок забезпечується дотриманням таких педагогічних правил, які передбачають:

- сприйняття вчителем незгоди учнів як наслідків критичного ставлення до інформації;

- прояв доброзичливості, зацікавленості та шанобливого ставлення до школярів, незважаючи на їх репутацію та статус;

- критичну оцінку конкретних дій вихованця, а не його особистості в цілому [9];

- контроль за емоційною тональністю спору, щоб попередити його переростання в сварку;

- готовність приймати компромісні рішення, бути терпимим, поступливим у дрібницях та оптимістично налаштованим [7].

Відтак, висока культура спілкування є важливою ланкою комунікативної толерантності вчителя початкової школи та однією зі складових його іміджу як професіонала. Педагог, який володіє високим рівнем комунікативної толерантності є досить урівноваженим і терпимим. Завдяки цим рисам він має можливість створити соціально-психологічно комфортне середовище для спільної діяльності в освітньо-виховному процесі.

Особливо важливо проявляти комунікативну толерантність у напруженій, конфліктній ситуації. Якщо така ситуація виникла, то вчителю варто застосовувати техніку «Я-висловлювання», яка характеризується описом власних почуттів і переживань по відношенню до даної обстановки, безоціночною характеристикою поведінки учнів. Висловлюючи свої почуття без наказу, засудження або догани, вчитель залишає за вихованцем можливість самому прийняти рішення, враховуючи переживання дорослого. Схема «Я-висловлювання» така: 1. Опис ситуації, що викликала напругу: «Коли я бачу, що ти ...», « Коли це відбувається ...». 2. Точне називання свого почуття в цій ситуації: «Я відчуваю ...», «Я засмучуюся ...». 3. Називання причин цього відчуття: «Тому що ти порушив обіцянку» [1].

Таким чином, роль іміджу сучасного вчителя початкової школи набуває все більшого значення, що зумовлено необхідністю зацікавлення учнів та забезпечення успішності освітнього процесу. Процес формування іміджу педагога є досить складним явищем, що

пояснюється впливом сукупності факторів на нього: можливостей вчителя, потреб освітніх завдань, особливостей інформаційних каналів та задоволеності усіх суб'єктів освітньої взаємодії. Процес побудови іміджу вчителя початкової школи відбувається свідомо та цілеспрямовано, тому цей процес потребує постійного управління ним, що передбачає конструювання позитивного образу педагога, імплементацію бажаних характеристик у його поведінкову форму, мотиваційно-ціннісну спрямованість та комплексну систему оцінювання. Перспективами подальших досліджень вважаємо розробку науково-методичного забезпечення фахової підготовки майбутніх вчителів початкової ланки освіти на засадах компетентнісного підходу та формування його іміджевих характеристик.

Література:

1. Волинець І.М. Особистісний імідж сучасного педагога загальноосвітнього навчального закладу / І.М. Волинець // Народна освіта. – 2016. – Вип. 1. – С. 32–36. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NarOsv_2016_1_6.
2. Довга Т. Я. Імідж сучасного вчителя : навч. посібн. / Т. Я. Довга. – Кіровоград : ПП «Ексклюзив-Систем», 2014. – 144 с.
3. Особистість учителя у висловлюваннях представників вітчизняної та зарубіжної педагогіки, діячів науки, культури // Педагогіка : Хрестоматія / уклад. А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. – К. : Знання-Прес, 2008. – С. 14–31.
4. Калюжний А.А. Особливості побудови професійного іміджу / А. А. Калюжний // Вісник Державного університету управління. Серія Соціологія і керування персоналом. – № 3 (19), 2010. – С. 59–63.
5. Калюжний А. А. Педагогічна іміджологія : навч. посібн. для студ. вузів / А. А. Калюжний. – Алмати : Науково-вид. центр «Гилим», 2014. – 200 с.
6. Калюжний А.А. Соціально-психологічні механізми побудови іміджу / А.А. Калюжий // Вісник Державного університету управління. Серія Соціологія і керування персоналом. – № 2 (13), 2015. – С. 15-19.
7. Квиллиам С. Таинственный язык жестов и взгляда / С. Квиллиам. – М. : Ниола – Прес, 2008. – 130 с.
8. Ковальчук Л. Формування іміджу майбутнього вчителя у процесі вивчення педагогічних дисциплін в класичному університеті / Л. Ковальчук // Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. – 2007. – Вип. 22. – С. 65–74.
9. Левин К. Типология и теория поля. История психологии / К. Левин. – 10-е. изд. : тексты / Под ред. П. Я. Гальперина. А. М. Ждан. – М. : МГУ, 1995.
10. Макаренко А.С. С опыта работы / А.С. Макаренко / пед. соч. : у 8 т. – М. : Педагогика, 1984. – 240 с.
11. Пиз А. Язык тела. Как читать мнения других людей по их жестам / А. Пиз. – Н. : Новгород, АйКью, 2012. – 350 с.

12. Рюкле Х. Ваша таємна зброя в спілкуванні. Міміка, жест, рух / Х. Рюкле. – К. : Інтерексперт, 2006. – 120 с.
13. Штангль А. Язык тела. Познание людей у профессиональной и обыденной жизни / А. Штангль. – М. : Проф-издат, 2002. – 98 с.

УДК 338.22:615.85-053.5

ФОРМУВАННЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗАСОБАМИ ЕСТЕТОТЕРАПІЇ

Юлія Григорівна Кулімова,

*кандидат педагогічних наук, асистент кафедри початкової освіти,
природничих і математичних дисциплін та методик їх викладання
Полтавського національного педагогічного університету
імені В. Г. Короленка*

Катерина Костянтинівна Іванова,

*здобувач ступеня вищої освіти «бакалавр» Полтавського
національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка*

Анотація. У статті обґрунтована актуальність формування підприємницької компетентності у молодших школярів. Проаналізовано різні наукові підходи щодо поняття «підприємницька компетентність», наведено перелік умінь і здібностей, які входять до її структури, розкрито шляхи її реалізації з урахуванням сучасних освітніх тенденцій. Автори представили способи реалізації естетотерапевтичного підходу у процес формування підприємницької компетентності в учнів молодшого шкільного віку.

Ключові слова: підприємницька компетентність, підприємливість, економічне виховання, засоби естетотерапії, фототерапія, лялькотерапія.

Abstract. The article deals with the actuality of the development of entrepreneurial competence among junior pupils, as forming ones as creative, mobile, purposeful and competitive personalities. The essence of the concepts of "entrepreneurship" and "entrepreneurial competence" is revealed, the views of leading scholars, who at different times were engaged in research of this sphere, were highlighted. A list of skills and abilities, that pupils have to master in the process of forming this competence, is given; the methods of their successful implementation at the elementary school lessons are given. Particular attention was paid to the aesthetic-therapeutic ways of forming entrepreneurial competence of junior pupils. In order to activate the pupil's creative abilities, awakening in them shrewdness, attentiveness, savvy, faith in own success the authors advise to use certain types of aesthetic therap